

The author also suggests examining the forms of presentation of individual and social experience in narrative.

Narrative as a modus of human being is a way of giving meaning to actions and practices of identification and imagination. It can point to the experiences of subjects in time, regulate the events, it can also substantiate the identity of the subject in a certain idea of the fluidity of being. Narrative is a system of norms that help to the integration of the cognitive phenomenon into a holistic cultural view, where the subjective image of the world is associated with the universal universals of culture. The narrative modus of human being is represented by a form of knowledge that structures our perception of the social world and ourselves.

Keywords: narrative, modus, discourse, reality, interpretation.

* * *

УДК 37.504.03

Хилько М. І.,

доктор філософських наук, професор кафедри політології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), mykola.khylko@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ТА ДІЄВІ ЗАСОБИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Зазначається, що необхідність формування екологічної культури пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання та екологічна діяльність.

Ключові слова: екологічна криза, екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна діяльність.

Подолання екологічної кризи, яка вразила всі континенти земної цивілізації, в сучасних умовах може здійснюватись тільки в межах сформованості екологічної культури як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому [1, с. 192]. До речі, сам термін «*екологічна культура*» з'явився лише в 20-х роках минулого століття (у працях американської школи «культури екології») на позначення сукупності відповідних екокультурних норм («заборон» і «дозволів»), хоча корені екологічної компоненти сягають ще доісторичних часів. У цьому плані екологічна культура може бути визначена «як певна програма, опредмечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою» [2, с. 114]. Це, як стверджує В. Крисаченко, – здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб і намірів [3, с. 14]. Це своєрідний світоглядний «образ світу», в якому відображено стан соціоприродних залежностей, міру освоєння людиною природного довкілля.

Але таке тлумачення екологічної культури повертає нас до висхідного, первісного поняття «культура» загалом, яке означає мистецтво впорядковувати довкілля на основі певних цінностей. Адже етимологічно воно походить від латинського «cultura» (обробіток, догляд, плекання), а точніше від agri cultura – (обробіток землі) – своєрідних давньоримських настанов сільськогосподарському виробництву. Віддамо належне Цицерону, який сформулював думку, що і дух людини

(розум) слід обробляти як ґрунт: «Як родюче поле без обробітку не дасть урожаю, так і душа. А обробіток душі – це і є філософія: вона випалює в душі вади, готує душу до прийняття посіву, ввіряє їй – сіє, так би мовити, тільки те сім'я, яке, дозрівши, приносить щедрий урожай» [4, с. 252].

Напевно, ще з тих часів, як справедливо вважає М. Кисельов, «... і бере початок побутуюча і донині просвітницька тенденція тлумачити культуру як освіченість, вихованість людини. Пізніше до культури стали відносити все, що створено людиною (виробництво, технології, мови, релігії, науку, форми державного устрою та ін.) на відміну і протигагу природному світові, природі» [5, с. 99]. Тобто «культура» стала протиставлятися «натурі» (природі).

Зрозуміло, це було перебільшенням, адже «культура», як штучне творіння людини, її «друга природа», нерозривно пов'язана з природою в прямому значенні слова. Це означає, що «культура є засобом осягнення навколишнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах її з навколишнім середовищем – природним і соціальним» [3, с. 14]. Культура виступає безпосередньо реальністю людського буття. Саме культура визначає всю сукупність змістів життєдіяльності; власне ці змісти народжуються і живуть тільки як феномени живої культури. Тобто культура – це переплавлена працею натура.

Стосовно екологічної культури, то вона «звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті» [3, с. 14]. За своєю суттю екологічна культура є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності. «Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи... Це сукупність знань, норм, стереотипів та «правил поведінки» людини в оточуючому їй природному світі» [2, с. 115].

Необхідність формування екологічної культури пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. Просуваючись до цивілізації, людина почала перетворювати природу значно раніше, ніж дійшла до думки про обов'язковість її охорони. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя, а отже і відповідь на них повинна бути адекватною. Тобто збереження життя на Землі залежить безпосередньо від рівня і темпів формування екологічної культури. Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання і екологічна діяльність.

«*Екологічна освіта*, – за визначенням О. Салтовського, – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування» [2, с. 119]. Специфіка такого виду освіти полягає в тому, що вона

повинна базуватися на принципі «випереджаючого відображення» [2, с. 119]. Тобто у свідомості людини має відбуватися постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу як безпосередніх, так і майбутніх. Екологічна освіта покликана допомогти людині усвідомити причини можливих екологічних змін, підказати шлях їх попередження. Філософія виживання людства спонукає будувати освітній процес з урахуванням загрози для довкілля [6].

Тривалий час людство, зачароване успіхами науки, було «приспане» так званим науково обґрунтованим управлінням природним комплексом, але раптом виявилось, що ми недостатньо знаємо механізми функціонування біосфери, щоб розумно управляти ними. Наука навчила людей, як дедалі більше і більше брати від природи, як впливати на неї, щоб мати більше хліба і нафти, вугілля і м'яса, як швидше перевозити величезні вантажі на великі відстані, як одержати нові види потужної енергії, що зробила можливим проникнення людини в космос. Але наука поки ще дуже мало досягла в забезпеченні охорони природи. Склалось становище, коли, маючи потужні засоби впливу на природу, ми ще не можемо уявити всі наслідки застосування цих засобів, не завжди бачимо ту ланцюгову реакцію, яка викликається нашим втручанням у природні процеси. Як правило природному середовищу завдається серйозна шкода не навмисно, а через незнання, тому що ліва рука не знає, що творить права. У результаті навіть блискучі інженерні рішення, реалізовані без урахування основних екологічних вимог, досить часто призводять до наслідків, які цілковито перекреслюють запланований народногосподарський ефект, і завдають фізичної і матеріальної шкоди людям, а іноді й економіці цілого регіону. Часом до цього призводять незначний прорахунок, нехтування, здавалося б незначним нюансом. У таких умовах цілком неприпустимими стають некомпетентність, спрямованість і егоїстичність осіб, які приймають рішення, дають остаточне «добро» великим природоперетворюючим проектам [5, с. 19].

Саме відсутність необхідних знань в умовах, коли антропогенні чинники так чи інакше втручаються в усі природні процеси на Землі, в умовах, коли ми ще не навчилися передбачати всі (в тому числі й негативні) наслідки своїх впливів на природні процеси, саме небезпека «діяльного невігластва» і робить проблему екологічної освіти актуальною і такою, що потребує негайного вирішення.

Саме діяльному екологічному невігластву зобов'язані ми сьогоднішніми проблемами великих і малих рік, морів, виснаженням, інтенсивними агротехнологіями родючих земель, загазованістю міст, кислотними дощами, виснаженням озонового шару Землі, витоптаними заповідними зонами, зникаючими видами рослин, птахів, тварин та ін. І таке відбувається повсюдно: у містах і селах усіх країн і континентів. Це дає підстави говорити про низький рівень екологічної грамотності не якоїсь групи людей, суспільства, регіону, а й усього людства в цілому.

Проте сьогодні мова повинна йти не просто про накопичення знань у галузі екології, а про осмислене оволодіння ними, формування на їх основі нового світогляду, який розглядав би будь-які політичні, соціальні, господарські питання насамперед з точки

зору збереження природи. Роль освіти у формуванні екологічної культури важко переоцінити. Як зазначив відомий італійський еколог А. Траверсо: «У міру того, як наше розуміння взаємовідносин між діяльністю людини і проблемами навколишнього середовища поглиблюється, основні принципи освіти в галузі оточуючого середовища, якщо вони правильно вироблені, можуть цілком стати тим ядром, навколо якого формуватиметься майбутня стратегія суспільної освіти, вона сформує громадян світу з новим світоглядом, з новими настроями, які більше відповідатимуть потребам людства і природи» [7, с. 10].

Поштовх до розвитку екологічної освіти в Україні дала Міжурядова конференція з просвітництва в галузі навколишнього середовища, що відбулась у Тбілісі в 1977 р. Вона визначила сутність екологічної освіти в сучасних умовах. У Декларації конференції записано: «Правильно зрозуміла освіта в галузі навколишнього середовища повинна являти собою всебічний, триваючий впродовж усього життя процес освіти, який враховує переми у світі, що швидко змінюється. Вона має підготувати людину до життя, озброївши її розумінням основних проблем сучасного світу і давши їй навички і засоби, необхідні для того, щоб вона могла відігравати, за належної поваги до етичних цінностей, плодотворну роль у поліпшенні життя і захисті навколишнього середовища» [8, с. 11–12]. Разом з тим були визначені основні принципи і провідні напрями просвітництва в галузі охорони навколишнього середовища.

Роль освіти в забезпеченні стійкого екорозвитку, тобто процесу, який допоможе зробити оцінку вартості, переваг усіх проектів сільськогосподарського, індустріального і суспільного розвитку з урахуванням впливу на ресурси і потреби у них, екологічного балансу і загальної якості навколишнього середовища не тільки для нашого, а й для майбутніх поколінь, була обґрунтована в двох основних доповідях ООН – матеріалах ЮНЕП «Перспективи навколишнього середовища на період до 2000 р. і надалі» (1987 р.) і матеріалах Брундланської комісії «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Непереціненну роль в екологізації освіти стало прийняття ще у 1972 р. на Першій всесвітній конференції по навколишньому середовищу міжнародних природоохоронних принципів (Стокгольмська декларація) і створенням спеціального органу – Програми ООН по навколишньому середовищу (ЮНЕП). У 1983 р. ООН створила Всесвітню Комісію по навколишньому середовищу і розвитку, якою було розроблено затверджену Генеральною Асамблеєю ООН у 1987 р. «Всесвітню стратегію охорони природи». У звіті цієї Комісії «Наше спільне майбутнє» вперше в міжнародних документах було використано термін «Sustainable development», який в українському перекладі інтерпретується як «сталий розвиток». Програму сталого розвитку Комісії Брундтланд було підтримано в цілому ряді наукових досліджень і звітів міжнародних організацій, а також на Конференціях по навколишньому середовищу та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоганнесбургу (2002 р.), в Програмі дій з подальшого впровадження «Порядку денного на ХХІ століття» («РІО+5»), низкою Всеукраїнських конференцій.

У цих документах підкреслюється, що для досягнення усталеного розвитку освіта в галузі навколишнього середовища потребує здійснення довготривалих заходів,

оскільки проблеми та якість навколишнього середовища не належать до тих, які можна раз і назавжди вирішити: вони викликають постійну турботу і тривогу.

Освіта з питань навколишнього середовища здійснюється в межах формальної і неформальної освіти. Формальна охоплює вихованців дошкільних закладів, учнів загальноосвітніх шкіл усіх типів, студентів середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, а також слухачів різних курсів підвищення кваліфікації, спеціалістів. Неформальна освіта охоплює молодь і дорослих з усіх верств населення, які одержують природоохоронні відомості індивідуально або колективно з джерел масової інформації чи в процесі разових заходів. Екологічний аспект повинен органічно включатись у процес освіти всіх вікових категорій, що відповідає концепції «безперервної освіти» [9, с. 253].

До речі, у школах, хоча й факультативно, але вводиться курс «Основи екологічних знань», у багатьох вузах читаються різні курси природоохоронного змісту. Зокрема, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на більшості факультетів запроваджено курси «Екологічне право», «Екологічна політика», «Екологічна безпека», «Соціальна екологія», «Екологія природокористування» та ін., готуються спеціалісти з екології, або фахівці з екологічною орієнтацією. Це безумовно радує. Проте ще більше належить зробити.

Заразом слід зазначити, що, екологічна освіта, екологічні знання та інформація про них як процес нагромадження, трансформації знань мають уже самі по собі великий виховний потенціал і є надзвичайно важливим компонентом формування екологічної культури особистості. Але одна справа – знання, які одержує людина, і зовсім інше – його переконання, а його спосіб життя – це вже щось третє. І тому, реакцією у відповідь на потребу подолати екологічну небезпеку, створити «людську лауну» для «виживання» та збереження людської гідності, є усвідомлена необхідність екологічної освіти та виховання як найважливіших заходів у відверненні екологічної катастрофи.

Екологічне виховання як самостійна наукова проблема в нашій літературі почала розроблятися порівняно недавно. Сам термін «екологічне виховання» вживається з другої половини 70-х років. На рівні ООН та окремих держав створювались численні програми, природоохоронні організації, які вирішували питання екологічного виховання й освіти. У результаті діяльності цих організацій у світовому співтоваристві дістала визнання та точка зору, що для вирішення завдань з охорони природи, які стоять перед людством, недостатньо дати людям тільки одну інформацію про суть проблеми і можливі шляхи її вирішення. Головне полягає в тому, щоб навчити людину самостійно приймати рішення і відповідати за його наслідки. Це зафіксовано і в Заключенні акції Хельсінської конференції з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.): «Успіх будь-якої політики в галузі навколишнього середовища передбачає, що всі групи населення і суспільні сили, усвідомлюючи свою відповідальність, допомагатимуть зберігати і поліпшувати оточуюче їх середовище, а це потребує постійного і ретельного виховання» [10, с. 6].

Питання екологічного виховання, включені в міжнародну програму ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАН), характеризують один з найважливіших

напрямків діяльності Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (МСОП), що узгоджується з програмою ООН з навколишнього середовища. Значення екологічного виховання, необхідність глибоких екологічних знань, тісно пов'язаних з моральною відповідальністю за долю природи підкреслювались на багатьох українських, міжнародних і регіональних форумах.

У нашій країні проблемами екологічного виховання спочатку займалась здебільшого педагогіка. Саме в педагогічній теорії і практиці свого часу набув поширення термін «природоохоронна освіта», проте він не цілком влаштував з логіко-семантичної точки зору, бо охорона природи в суспільстві поза його природоперетворюючою діяльністю просто неможлива. З'явився ще один термін – «екологічне виховання», який відображає дещо інший аспект учення про взаємодію людини і суспільства з природою. Особливість педагогічного підходу до цієї проблеми полягає в переважній орієнтації на освітній бік проблеми. Практично ж обидва терміни «природоохоронна освіта» й «екологічне виховання» вживалися здебільшого як рівнозначні.

Хоча в літературі і зазначається певна специфіка як екологічного виховання, так і екологічної освіти (перше звернене переважно до емоційно-чуттєвого світу особи і сприяє формуванню світовідчуття, а друга пов'язана з навчальним процесом і впливом на сферу раціонального мислення, що є основою формування світоглядних поглядів, принципів, позицій) – вони розглядаються і нині як єдине ціле. У методологічному плані це не зовсім правильно, бо феномен виховання не зводиться до освіти і за своїм змістом набагато складніший.

Більше того, неправомірно розглядати екологічне виховання, так би мовити в «чистому вигляді», тобто як ще одну цілком виокремлену форму виховання поряд з іншими, як це нерідко робиться. Безумовно, мають рацію ті, хто розглядає всі види виховання як єдиний взаємопов'язаний комплексний процес. Але актуальність і специфічність екологічного виховання робить його як принципово новим і мабуть, чи не найважливішим напрямком загального виховного процесу. Адже жоден з напрямків виховання не комплексується з рештою такою кількістю зв'язків, як екологічне.

Таким чином, екологічне виховання «відіграє роль певного інтегратора в сучасному виховному процесі. Воно з'єднує в єдину функціональну систему всі традиційні види, ґрунтується на них і може бути важливим чинником подолання відомчості в цій важливій сфері людської діяльності. У певному смислі можна сказати, що такі напрямки виховання, як трудове, економічне, моральне, громадянсько-патріотичне, правове, естетичне, санітарно-оздоровче, є аспектами екологічного виховання, звичайно, не втрачаючи своєї специфіки» [5, с. 127].

Стосовно визначення сутності екологічного виховання існують різні підходи. Так, одні дослідники вважають, що процес оптимізації взаємодії суспільства і природи потребує проведення виховної роботи серед населення, яка розуміється як система цілеспрямованих впливів на свідомість і поведінку людини чи навіть цілих колективів. Отже, тут суть екологічного виховання розуміється як процес, система цілеспрямованого впливу. Інші вважають, що екологічне виховання

людини – це формування у неї певних норм поведінки щодо природного середовища, прагнення до гармонії з ним, до оптимізації біосфери на благо людини. Суть екологічного виховання розглядається як підсумок, певні норми поведінки. У результаті обговорення цієї проблеми у філософській літературі утвердилось розуміння екологічного виховання як системи цілеспрямованого постійного впливу на свідомість і поведінку об'єкта з метою формування у нього відповідних норм стійкого ставлення до природи [11, с. 77].

Інший детермінант поведінки і діяльності людини – ситуація, в якій відбувається задоволення потреби, що з'являється. Такою ситуацією для людини є середовище, яке впливає на неї – тобто суспільство. Тому ми повинні розглядати екологічне виховання як безперервний процес, що має починатися з раннього віку і тривати постійно й цілеспрямовано впродовж усього життя людини. Необхідно пам'ятати, що в процесі своєї діяльності особистість у певній формі повертає суспільству те, що вона в процесі свого формування одержала від нього і зробила своєю природою. Саме з цієї точки зору екологічне виховання є важливим кроком на шляху формування нового ставлення до природи, біосфери в цілому, а отже і до самої людини.

У процесі екологічного виховання потрібно закладати в свідомість переконання, що все в нашому житті – від економіки до суспільної свідомості і культури – так чи інакше пов'язане екологією, з умінням поліпшувати навколишнє середовище. Важливо докорінно змінити установку, на якій сьогодні ґрунтується псевдоекологічний погляд на природу і на місце в ній людини. А саме: «коли ми говоримо, що слід жаліти природу, потрібно потурбуватися про те, щоб наші нащадки мали прекрасний сонячний світ, в якому бігали б зайці і паслись кози, не зникали рослини, не висихали моря – в цю хвилину в нас говорить почуття дбайливого господаря. Це раціоналізований погляд, що розглядає майбутнє з точки зору своєї довготривалої участі в ньому.

Екологічна ж свідомість повинна ґрунтуватися на абсолютно іншому принципі, зовсім іншій установці: «Природа – це мати, я її оберігаю не тому, що вона мені буде потрібна в майбутньому, не тому, що я можу її «доїти», насолоджуватись нею, а тому, що я її частина, я рівний їй у цьому розумінні, і тому, що вона в цьому розумінні вища за мене: я знаходжусь у ній не для того, щоб користуватися нею, володіти нею, господарювати в ній, а для того, щоб злитися з нею й у своєму власному житті, й у житті своїх дітей і нащадків» [12, с. 342]. Екологічне виховання, спрямоване на формування саме такої установки, ми можемо розглядати як суттєвий чинник формування екологічної культури, що визначає норми поведінки людини стосовно природи.

Характеристика екологічної освіти і виховання свідомого, відповідального ставлення до природи була б неповною, незавершеною без аналізу їх практичної сторони, тобто без *свідомої екологічної діяльності*, яка включає в себе всі види і форми діяльності, що пов'язані з раціональним вирішенням екологічної проблеми, екологізацією суспільного виробництва, всієї соціальної діяльності. І це природно, бо саме практична діяльність у галузі охорони природного середовища дає можливість зрозуміти взаємодію розглянутих раніше елементів

екологічної культури, якими, зокрема, є і екологічна освіченість, і екологічне виховання, тобто свідоме, відповідальне ставлення до природи.

Разом з тим сама екологічна діяльність, як центральний і визначальний елемент екологічної культури, має здійснюватись не тільки під час суспільно корисної трудової діяльності, вона повинна бути «стрижневим» елементом здобуття як екологічної освіти, так і формування екологічних переконань. Не випадково висхідний принцип залучення людини до екологічних знань – принцип єдності пізнавальної і практичної діяльності. Багатогранна *екологічна діяльність* має різні *виміри*:

– вважається могутнім стимулятором розумової діяльності. Участь у природоохоронній діяльності від простих її форм (наприклад, робота шкільних лісництв, голубих патрулів, розчистка джерел, підгодівля диких тварин і птахів, посадка дерев і кущів, збір лікарських рослин) до більш складних (насаджування лісових культур і догляд за ними, висівання і збір насіння, створення штучних місць гніздування, інвентаризація об'єктів природи, а також територій, які потребують захисту та ін.) є важливим джерелом отримання відомостей про природне середовище, про зміни, що відбуваються в ній під впливом природокористування;

– є надійною основою практичного застосування опробуваних екологічних знань, отриманих у навчальному закладі або почерпнутих з науково-популярної літератури та інших джерел;

– викликає потребу в набутті і використанні нових знань, оскільки в ході екодіяльності виникає чимало нових питань про життя природи;

– життєвий досвід переконливо доводить, «що еколого-пізнавальні потреби й інтереси людей перебувають у прямій залежності від ступеня їх включення в практичне вирішення завдань охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів» [13, с. 203]. З цим твердженням Ю. Ожегова і К. Никонорової не можна не погодитись. Адже абстрагуючись від взаємозв'язку пізнання і практики надто складно пояснити мотиви допитливості, прагнення до знань, обсяг і глибину їх засвоєння, вміння застосовувати їх при аналізі конкретної обстановки, чи, навпаки, причини індиферентності особистості до екологічної тематики.

Екологічна освіта повинна здійснюватись у нерозривному зв'язку з тими чи іншими видами діяльності людини. Різні види діяльності виконують різні функції в екологічній освіті і доповнюють один одного. Так, навчальна діяльність сприяє засвоєнню теорії взаємодії суспільства і природи, оволодінню вміннями оцінки стану природи і передбачення наслідків людської діяльності. Гра, наприклад, формує досвід прийняття екологічно доцільних рішень і розвиває розуміння ставлення до природи людей різних професій. Суспільно корисна трудова діяльність сприяє набуттю досвіду догляду за природними об'єктами, формує реальний внесок у вивчення й охорону місцевих екосистем, пропагує екологічні ідеї.

Вивчення і охорона природи повинні ґрунтуватися на діяльності особистості, в організації якої провідна роль належить активним формам і методам навчання. Під такими методами навчання розуміють: а) домінування

самостійної індивідуальної роботи; б) підвищення в початковому процесі питомої ваги практичних занять; в) особливі види практичних занять (дискусії, ділові ігри, бесіди «за круглим столом», «мозкові атаки»).

Підсумовуючи зазначимо, що нерациональна людська діяльність порушила природний кругообіг речовин і енергообмін на планеті, спричинила глобальну соціоecологічну кризу. Щоб зупинити цю кризу, необхідно оптимізувати взаємодію суспільства з природним довкіллям, сформувавши високий рівень екологічної культури громадян. Мова йде про формування своєрідного «кодексу поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності. Це сукупність знань, норм, стереотипів та «правил поведінки» людини в оточуючому їй природному світі [14, с. 224]. Хоча рівень екологічної культури поступово зростає, але відбувається це надто повільно. Тому, розбудовуючи нашу державність і враховуючи катастрофічний стан навколишнього природного середовища, надто низький рівень екологічної свідомості, необхідно розробити і запровадити концепцію формування екологічної культури громадян України. Бо тільки екологізація суспільної свідомості поряд з екологізацією виробництва і науки – шлях, який веде до опанування надскладною екологічною ситуацією.

Список використаних джерел

1. Хилько М. І. Екологізація політики / М. І. Хилько. – К.: Вадекс, 2014. – 344 с.
2. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: Курс лекцій / О. І. Салтовський. – К.: МАУП, 1997. – 168 с.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
4. Цицерон М. Т. Тускуланские беседы / Марк Тулий Цицерон // Изб. соч. – М.: Худ. лит.–ра, 1975. – 456 с.
5. Киселёв Н. Н. Мироззрение и экология / Н. Н. Киселёв. – К.: Наукова думка, 1990. – 215 с.
6. Кримський С. Б. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? / С. Б. Кримський // Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / За ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.15–27.
7. Траверсо А. Б. Размышления о философском образовании в области окружающей среды / А. Б. Траверсо. – М.: Наука, 1979. – 146 с.
8. Образование в области окружающей среды в свете рекомендаций Тбилисской конференции. – Париж: ЮНЕСКО, 1981. – 113 с.
9. Андрущенко В. П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення / В. П. Андрущенко // Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. – К.: Знання України, 2004. – С.253–258.
10. Во имя мира, безопасности и сотрудничества // К итогам Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося в Хельсинки 30 июля – 1 августа 1975 г. – М.: Политиздат, 1975. – 96 с.
11. Руденко Т. П. Філософське осмислення особливостей сучасної взаємодії системи «природа–людина–суспільство» / Т. П. Руденко // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ «Київ. ун–т», 2011. – Вип.9. – С.71–77.
12. Заблуждающийся разум?: Многообразие венаучного знания. – М.: Политиздат, 1990. – 464 с.
13. Ожегов Ю. П. Экологический импульс: Проблемы формирования экологической культуры молодежи / Ю. П. Ожегов, Е. В. Никонорова. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 271 с.
14. Морен Е. Шлях за майбутнє людства / Едгар Морен; пер. з фр. С. Марічева. – К.: Ніка–Центр, 2014. – 256 с.

References

1. Hyl'ko M. I. Ekologizacija polityky / M. I. Hyl'ko. – K.: Vadeks, 2014. – 344 s.

2. Saltov's'kyj O. I. Osnovy social'noi' ekologii': Kurs lekcij / O. I. Saltov's'kyj. – K.: MAUP, 1997. – 168 s.
3. Kryshachenko V. S. Ekologichna kul'tura: teorija i praktyka: Navch. posibnyk / V. S. Kryshachenko. – K.: Zapovit, 1996. – 352 s.
4. Ciceron M. T. Tuskulanske besedy / Mark Tulij Ciceron // Izb. soch. – M.: Hud. lit.–ra, 1975. – 456 s.
5. Kisel'jov N. N. Mirovozzrenie i jekologija / N. N. Kisel'jov. – K.: Naukova dumka, 1990. – 215 s.
6. Kryms'kyj S. B. Filosofija – avantjura duhu chy liturgija smyslu? / S. B. Kryms'kyj // Filosofija. Hrestomatija (vid vyotokiv do s'ogodennja): navch. posib. / Za red. akad. NAN Ukraїny L. V. Gubers'kogo. – K.: Znannja, 2009. – S.15–27.
7. Traverso A. B. Razmyshlenija o filosofskom obrazovanii v oblasti okružhajushhej sredy / A. B. Traverso. – M.: Nauka, 1979. – 146 s.
8. Obrazovanie v oblasti okružhajushhej sredy v svete rekomendacij Tbilisskoj konferencii. – Parizh: JuNESKO, 1981. – 113 s.
9. Andrushhenko V. P. Ekologichna polityka i osvita: problemy stanovlennja / V. P. Andrushhenko // Rozdumy pro osvitu: Statti, narysy, interv'ju. – K.: Znannja Ukraїny, 2004. – S.253–258.
10. Vo imja mira, bezopasnosti i sotrudnichestva // K itogam Soveshhanija po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope, sostojavshegosja v Hel'sinki 30 ijulja – 1 avgusta 1975 g. – M.: Politizdat, 1975. – 96 s.
11. Rudenko T. P. Filosof's'ke osmyslennja osoblyvostej suchasnoi' vzajemodii' systemy «pryroda–ljudyndna–suspil'stvo» / T. P. Rudenko // Gumanitarni studii'. Zbirnyk naukovykh prac'. – K.: VPC «Kyiv. un–t», 2011. – Vyp.9. – S.71–77.
12. Zabluzhdajushhij razum?: Mnogoobrazie vnauchnogo znanija. – M.: Politizdat, 1990. – 464 s.
13. Ozhegov Ju. P. Jekologicheskij impul's: Problemy formirovanija jekologicheskij kul'tury molodezhi / Ju. P. Ozhegov, E. V. Nikonorova. – M.: Mol. gvardija, 1990. – 271 s.
14. Moren E. Shljah za majbutnje ljudstva / Edgar Moren; per. z fr. Je. Maricheva. – K.: Nika–Centr, 2014. – 256 s.

Khylko N. I., Doctor of Philosophy, Professor, Department of Political Science, Kyiv National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), mykola.khylko@gmail.com

Ecological culture and effective means of its formation

It is noted that the necessity of forming an ecological culture is connected with the reaction to the global ecological crisis. An effective means of forming an ecological culture is environmental education, environmental education and environmental activities.

Keywords: ecological crisis, ecological culture, ecological education, ecological education, ecological activity.

* * *

02.15 Общеполитологические проблемы
УДК 101.1

Амиров Э. А.,
докторант, Институт Философии
Национальной Академии Наук Азербайджана
(Азербайджан), matlabm@yandex.ru

Связь математики и философии на дискретно– структуральной плоскости мышления: ДИСКРЕТНО–СТРУКТУРАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ МИРА

Излагается дискретно–структуральное строение мира. В сравнении с идеей Гераклита о неразрывном мире, предпочтение отдается дискретному миру Демокрита. Отмечается, что если дискретные атомы Демокрита были простыми и неделимыми, указанные в статье атомы современного мира обладали бы, скорее структуральным строением.

В статье обосновывается проблема, как взаимная связь математики и философии влияют на познание, создающего дискретно–структуральное мировоззрение. Автор отмечает, что появление письменности, символического языка и изображение картины мира посредством математики, привели нас в сферу дискретно–математического мировоззрения.

Ключевые слова: познание, математика, философия, дискретно–структуральное мировоззрение.